

O'ZBEK VA TURKMAN TILIDA OLMOSHLARNING O'ZIGA XOS VA FARQLI JIHATLARI

Sanjar Yo'ldoshev

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI 2-kurs talabasi

Gulnur Kakisheva

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI 2- kurs talabasi

Hurlimon Turdibaeva

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI 1-kurs talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada o'zbek va turkman tillaridagi olmosh so'z turkumi qiyosiy o'rganildi. Olmosh turkumining o'ziga xos va farqli tomonlari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, turkman tili, qardosh tillar grammatikasi, morfologiya, olmosh so'z turkumi.

Turkiy tillar morfologiyasi, xususan, so'z turkumlarining leksik-semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlari ilmiy asosda tadqiq qilish muhim ahamiyatga ega. O'zbek va turkman tillari oltoy tillar oilasining turkiy tillar guruhiga kiradi, ikkala tilning morfologik xususiyatlarini organish, tilshunoslikning nazariy va amaliy jihatlari ochishga yordam beradi.

Tovush, harf, so'zlar, Ot, sifat, son, ravish, fe'l, so'z birikmasi, kiritmalar va gaplar o'rnida qollanib. ularga ishora qiluvchi va ularning vazifasini bajaruvchi so'z turkumi olmoshdir. Olmoshlar narsani,uning belgisi va miqdorini anglatmaydi, balki ularni ko'rsatish, ularga ishora qilish uchun xizmat qiladi. Masalam. Menga yashil rang yoqadi, chunki bu rang bahorni eslatadi.biz kursdoshlarimiz bilan dars tinglardik qaysi tomondan kimlarningdir baqir-chaqiri onaga eshilib turardi. Kursdoshlarim bilan aylangani Samarqandga bordik, ammo do'stim o'sha joyga bormadi. Ukam bu yil birinchi sinfga o'qishga boradi, u 1000 gacha sanashni biladi, lekin kichik ukam allaqachan o'sha sonlarni yodlab ogan. Bugun yig'ilishda akam qiziqarli matn aytib berdi, ammo bu matnlarni allaqachan o'qiganman. S va R harflarini to'liq talafuz qilishga qiynaladi, biroq bu harflar menga yoqadi va bu tovushlardan do'stlarim ismlari boshlanadi. Bazmga uzoq-yaqindan kelgan barcha mehmonlar birin-ketin kirib kelishdi, bu holat menga maktab paytlarim esimga tushdi. Jismoniy tarbiya darsida sinfdoshim sakrash bo'yicha hammadan o'zib ketdi, lekin bu halatni takrorlayolmadim. Bugun Gulnur bilan, NDPI Turkiy tillar guruh talabasi, ya'ni guruh strstasi, bozordan kitob oldik, u mening do'stimdir.

Olmoshlarda maxsus soʻz yasovchi qoʻshimchalar yoʻq. Qadimgi turkiy til materiallari olmoshlar egalik qoʻshimchalari va feʼlning shaxs-son qoʻshimchalari bilan genetik bogʻliqligini tasdiqlaydi. Barcha turkiy tillarda olmoshlar yagona turlanish tizimiga ega

Malumki, oʻzbek tilida olmoshlarning maʼno va mazmuniga koʻra yetti turi mavjud. Bular kishilik, oʻzlik, koʻrsatish, soʻroq, belgilash, boʻlishsizlik, gumon olmoshlari. Bu olmoshlar vazifasi va xususiyatiga koʻra bir-biridan farq qiladi, shuningdek, ismlarni qayta nomlash uchun ham foydalaniladi:

1. Maʼno
2. Kenglik
3. Soʻz yasash
4. Egalik
5. Turlanish
6. Yordamchi soʻzlarga bogʻlanish.

Masalan: oʻzbek tilida: mening qalamim (turkman tilida: mening galamym.) egalik maʼnosida yaʼni qalam egasi taʼkidlangan.

Turkman tilida olmoshlar **çalyşmasyar** deb ataladi va 7 ta turi bor. Çalyşmalar özleriniñ añladýan manylaryna görä ýedi hili bolýarlar.

Bular quyidagilar. at çalyşmasy, san çalyşmasy, görkezme çalyşmasy, gaýdym çalyşmasy, ýokluk çalyşmasy, nämälim çalyşmasy, sypatlyk çalyşmasy.

Oʻzbek va turkman tillaridagi olmoshlarning nomlanishini quyidagi jadvalda koʻrish mumkin:

Oʻzbek tilida	Turkman tilida
Kishilik (shaxs) olmoshlari	At çalyşmasy
Oʻzlik olmoshi	Gaýdym çalyşmasy
Koʻrsatish olmoshi	Görkezme çalyşmasy
Soʻroq olmoshlar	San çalyşmasy
Belgilash olmoshlari	Sypatlyk çalyşmasy
Boʻlishsizlik olmoshi	Ýokluk çalyşmasy
Gumon olmoshi	Nämälim çalyşmasy

Olmoshlar fikrni ixcham shaklda ifodalashda, oʻrinsiz takrorni bartaraf etishda ahamiyatli.

Masalan: oʻzbek tilida: Sanjarbek kitob oʻqidi va Sanjarbek darsga bordi (turkman tilida: Sanjarbek kitap okady we Sanjarbek sapaga bardy) bu gapda Sanjarbek ismi takror-takror kelgan va gapning mazmunida, maʼnosida gʻarazlikni

yuzaga keltirgan. O‘zbek tilida: Sanjarbek kitob o‘qidi va darsga bordi. (turkman tilida: Sanjarbek kitap okady we sapaga bary. Bu gapimizda esa hech qanday o‘rinsiz takror yo‘q, ma‘nosi va mazmuni aniq, qisqa va lo‘nda tuzilishga ega.

Olmosh va uning turlarida farqli jihatlar mavjud. Kishilik olmoshida uchta shaxs bor, ularning birlik va ko‘plik shakllari quyidagicha:

O‘zbek tilida	Turkman tilida
Birlik	Birlik
I. Shaxs - men	I. Shaxs - men
II. Shaxs - sen	II. Shaxs - sen
III. Shaxs - u	III. Shaxs - ol
Ko‘plik	Ko‘plik
I. Shaxs - biz	I. Shaxs - biz
II. Shaxs- siz	II. Shaxs - siz
III. Shaxs - ular	III. Shaxs - olar

Bu yerda nazariy tomondan tahlil qilinsa, 1. Shaxs so‘zlovchi, 2. Shaxs tinglovchi, 3. Shaxs esa ismi tilga olinganlar, ya‘ni birinchi va ikkinchi shaxslarga kirmaydiganlar. Birinchi va ikkinchi shaxsda ikki tilda ham bir xil aytiladi va yoziladi, uchinchi shaxsda harflarida va aytilishida farq qiladi. Bu olmoshlar gaplarda ismlar o‘rnida qo‘llanib, ularning gaplarda ixchamligini ta‘minlaydilar. O‘zbek tilida kishlak olmoshlari o‘rnida men so‘zi o‘rnida **“biz olmoshi”**, **“Kamina”** so‘zi qo‘llansa kamtarlik ma‘nosida keladi. Masalan: Men siz aytgan barcha kitoblarni o‘qidim. Gap mazmunida maqtanish o‘zini ko‘rsatish kabi holatlar uchraydi. Biz siz aytgan barcha kitoblarni o‘qidik (turkman tilida: biz siz aqdan hemme kitoplary okady) bu gapda kamtarlik ma‘nosi bor. **Biz** so‘zi kamtarlik o‘zini ko‘z-ko‘z qilmaslik, maqtanmaslik ma‘nosida kelgan. **“Sen”** o‘rniga **“siz”**, **“u”** o‘rniga **“ular”** olmoshi qo‘llansa, hurmat ma‘nosida keladi. Masalan: Akam safardan keldi, ular menga kitob olib berdilar. Gapda keltirilgan **“ular”** olmoshi aslida yakka shaxsga ishora qilingan, ammo hurmat ma‘nosida kelganligi uchun ko‘plik shaklida keltirilgan. Kishilik olmoshlari 1- va 2- shaxs ya‘ni birlik shaklida men, sen olmoshlariga qaratqich kelishigi va tushum kelishigi qo‘shimchalari qo‘shilganda sen+ni = men+ning shaklida kelganda asos qismidan bitta **n** tovushi tushib qoladi **men+ning=** mening va **sen+ni=** seni shaklida.

Turkman tilida bu olmoshimiz at çalışması deb ataladi va at çalışması atlarıñ yerine ulanylýanandygy üçin kim? Náme?deýen soraglara jogap bolýar. Meselem. Biz xat ýazdyk. Sen mekdebe geldiñ. Men kitap okaýaryn.

O'zbek tilida olmoshlarimiz tuzilishiga ko'ra 4 turga bolinadi

1-sodda olmoshlar

3- juft olmoshlar

2- qo'shma olmoshlar

4 -takroriy olmoshlar

Faqat bir asosdan iborat bo'gan olmoshlar sodda olmoshlar hisoblanadi, ular o'z ichida ikkiga bo'linadi kim, nima, hamma, barcha olmoshlar tub olmoshlar hisoblansa, kimdir, nimadir, qachondir, allakim, allaqanday allaqachon olmoshlari yasama sodda olmoshlardir. Hech kim, hech qachon hech bir, har kim, har bir, mana shu, mana o'sha, kabi olmoshlar qo'shma olmoshlar hisoblanadi. Sodda olmoshlar qismlari birlashtirilib, ya'ni birtirilgan qo'shib yoziladi, qo'shma olmoshlarimiz esa, ajratilib, qo'shilmadan ayrim holda yoziladi.

Bir biriga mazmunan ma'no tomondan yaqin bo'lgan va birikividan tashkil topgan olmoshlar juft olmoshlar hisoblanadi. Masalan siz- biz, sen – men kabi. Bir olmosh aynan o'zi takrorlansa ya'ni bitta olmosh ketma- ketlikda kelsa bunday olmoshlar takroriy olmosh hisoblanadi. Masalan kim-kim, o'sha-o'sha, mana-mana , qanday -qanday kabi. Juft va takror olmoshlar orasiga difis qo'yiladi, ya'ni chiziqcha bilan yozildi. Turkman tili esa sodda va qo'shma bo'lib bo'linadi, ya'ni sodda olmosh siz, ol, hemme, bu, qo'shma olmoshlar her ha'ysy, her bir her hili, her t'uy'sli, her na'çe Ine şu, Islendik zat, heç qaçan

Olmoshlar boshqa so'z turkumlarining yasalishga asos bo'laoladi. masalan u o'zboshimcha edi, hech kimning gaplariga hech qachon quloq solmagandi, natijada kasodga uchradi. manman (odam)

Turkman tilida ham olmoshlar tuzilishiga ko'ra 4 turga bo'linadi.

Çalyşmalaryň gurluş aýratynlyklary.

Sada çalyşmalar, goşma çalyşmalar,

Düzme çalyşmalar, Tirkeş çalyşmalar

Men, ol, bu birnäçe, käbir kimdir biri, heç kim kimda-kim, senli-menli.

Çalyşmalaryň sintaktik aýratynlyklary.

Sözlemin eýesi . (ega) Men synagalara taýýarlykly gelendirin.

Sözlemin habary (hol vazifasida). Siziň ökde gyzlaryňz şularmy?

Sözlemin aýyklaýjy agzasy- aýyrgyç.(Aniqlovchi vazifasida).Hemme adamlar watanyň ösmegine

Goşant goşmalydyrlar.

Sözlemin aýyklaýjy agzasy-doldurgyç . (To'ldiruvchi vazifasida).Olar senden görelde almalydyrlar.

Ushbu maqolada ikki til o'zbek va Turkman tili, ya'ni olmoshlarning farqli jihatlari yoritilgan yuqoridagilardan shunday xulosa qilish mumkinki, o'zbek va

turkman tillaridagi olmosh soʻz turkumi kelishiklar bilan turlanganda turlicha fonetik oʻzgarishlar kuzatiladi. Ikkala turkiy tillardagi shaxs olmoshlari fonetik variantlariga koʻra bir-biriga yaqin boʻlsa-da, morfemik tuzilishi va yozilishi jihatdan farq qiladi. Birinchi, ikkinchi shaxs birlik va koʻplikda ikki tilda ham bir xil, ammo uchinchi shaxsda farq qiladi, tuzilishiga koʻra ham olmoshlar farq qiladi

Foydalangan adabiyotlar roʻyxati:

1. Atajanow A. Eʼyerjek bolnakyla. Enedilim.
2. Dadaboyev X.A., Xolmanova Z.T. Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi. - Toshkent: Tafakkur Boʻstoni,
3. Ezizow G. Türkmen sährasy. Aşgabat. 2007.
4. Rahmatullayev Sh., Hozirgi oʻzbek adabiy tili.
5. Nurmonov A., Sobirov A., Qosimova N. Hozirgi oʻzbek adabiy tili.
6. Shadmanov, K. B., Davlatova, M. H., Ostonova, S. N., & Radjabova, A. T. (2020). ENGLISH RENAISSANCE: TRANSFORMATION OF 61 PHILOSOPHY UNDERSTANDING AS A FACTOR OF INFORMATION CULTURE DEVELOPMENT OF THE EPOCH. Cross-Cultural Studies: Education and Science, 5(1), 61-67.
7. Шадманов, К. (2015). Английская духовность и язык. Дюссельдорф: Изд-во Lambert, 264.
8. Badriddinovich, S. K. (2019). Sadullaev Denis Bakhtierovich From the history of the formation of the system of basic concepts of English philosophy. Science and education today, 10, 45.
9. Shadmanov, K. B. (2015). English spirituality and language. Dusseldorf: Lambert Publishing House, 264.
10. Шадманов, К. Б. (2003). Особенности английской философской мысли и лексики XIV-XVII вв. Т.: ТФИ, 66.
11. Shadmanov, K. B. (2020). On the Linguo-Philosophical Nature of Socio-Ethical Vocabulary. Skase Journal of Literary and Cultural Studies (SJLCS), 2(1), 69-74.
12. Шадманов, К. (2022). НОВАЯ ГЛОБАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В АСПЕКТЕ КУЛЬТУРНО-ФИЛОСОФСКОЙ КАРТИНЫ МИРА СИСТЕМЫ ВОСТОК-ЗАПАДИ. Евразийский журнал медицинских и естественных наук, 2(7), 64-66.
13. Давлатова, М. Ҳ. (2021). Резултативликнинг аспектиал тадқиқотлар доирасида ўрганилиши. Scientific progress, 2(2), 1678-1683.
14. Shadmanov, K. B., Davlatova, M. H., Ostonova, S. N., & Radjabova, A. T. (2020). ENGLISH RENAISSANCE: TRANSFORMATION OF 61 PHILOSOPHY UNDERSTANDING AS A FACTOR OF INFORMATION CULTURE DEVELOPMENT OF THE EPOCH. Cross-Cultural Studies: Education and Science, 5(1), 61-67.

15. Давлатова, М. (2020). Aspectual and lexico-semantic classification of verbs. Сўз санъати халқаро журнали, 1, 2020.
16. Давлатова, М. Х. (2018). Работа над видеотекстом на занятиях английского языка. Теория и практика современной науки, (4 (34)), 242-246.
17. Hasanovna, D. M. (2022). On the interrelationship of resultive and causative meanings. World Bulletin of Public Health, 9, 212-215.
18. Hasanovna, D. M. (2022). Aspectual and lexical-semantic classification of verbs. Open Access Repository, 8(2), 116-121.

